

TÓTH ÁKOS

Magát jelentő végtelen

(UTÓLAGOS MEGJEGYZÉSEK)

Tandori Dezső itt olvasható verseit következő, *Felplusztulás-leplusztulás* címmel tervezett kötete anyagai közé szánta.

A *Nincs beszédülés* című, 2018 decemberében, a Tiszatáj Könyvek sorozatában megjelentetett kötetének bemutatóját és 80. születésnapja több irodalmi és kulturális fórumon történő megünneplését követően Tandori minden idejét a képzeletét foglalkoztató új könyv előállításának szentelve több terjedelmes ciklust hozott létre és juttatott el szerkesztőjének. A szerző által további válogatásra és szerkesztésre szorulóknak leírt (főleg aforisztikus művekből, rajzokból és versekből álló) anyag, valamint a melléjük társuló szerzői kommentárok igen pontosan jelölik ki a majdani kötet tartalmi-stiláris-műfaji tulajdonságait. Tandori vegyes műfajú kötetet tervezett (talán leginkább a *Tandori light – érintés* című, 2013-as könyvéhez hasonlítót), melyben éppúgy helyet kaphatnak legfrissebb pályaszakaszának alkotásai, mint pl. 4. általa kiválasztott és maradandónak ítélt verse, valamint Ottlik művésztével kapcsolatos megszólalásainak az egész életművet behálózó, 1959 és 2018 között született példái: tanulmányok, esszék, levelek.

Az új kötet számára készített művek közül mindenképpen kiemelt figyelmet érdemelnek azok a versek, melyeket Tandori rövid egymásutánban, néhány 2019. januári-februári hét alatt, közvetlenül 2019. február 13-án bekövetkezett halála előtt írt. A kézírással lapokra és 3 füzetbe lejegyzett versek egy részét a szerző megszámozva (1–37), más részét számozás nélkül, de ciklusszerű összetartozásukat jelző elrendezésben nyújtotta át szerkesztésre. Az utóbbi években – az *Úgy nincs, ahogy van* (2010) pontversei után – a költészet területéről szándékosan kivonuló, oda csak ritka alkalmakkor vagy az aforizmák olykor versbe-lóduló momentumaival visszalátogató Tandori is a meglepetség hangján számolt be januári vers-rohamáról: „Engem is meglep saját vers-író (...) fordulatom.”, vagy: „(...) döbbenet, ez viszsztatért”.

A rendkívüli komplexitású, magában is kötetnyi terjedelmű, kötött és kötetlen, rímes és rímtelen szövegeket variáló versanyag bevezetésének, önreflexív indítójának tekinthető az itt közölt 6 vers. A kockás füzetlapra írt, külön címeikkel ellátott és számozással sorba rendezett kisciklus – melynek gyors közlésére maga Tandori is biztat egyik kísérőlevelében –, bármilyen hihetetlen leírni, végállomást jelez az évtizedek óta töretlen intenzitással keletkező, a véget folyton formázó, de minden vég-kísértést kiiktató és -oktató Tandori-életmű tekintetében.

„Lesz-e utolsó írásom” – kérdezte, és kételkedett mindjárt ebben (*Mozgó Világ*, 2012. október), évekkkel ezelőtt a magát mindegyre lehetetlennek tűnő vég-idő-pontokhoz igazító szerző. E kérdés képtelensége (hiszen tudható volt, s tudhatjuk, lesz s lett), minden időbeli le/felszámítolás kauzalitását megkérdőjelező ajánlata, láthatjuk úgy, hogy Tandori utolsó, forma és formalitás nélküli írói évtizedének valódi feladványával azonosítható. Ez, a halál köz-helyét mindig tovább faggató kitarítás munkáiban jó ideje a szűkre szabott vagy száműzött poézis hangján, vagyis a líra – a metaforikus nyelv – elterelő ajánlatát kizáró, ritka és szándékolt egyenességgel jutott szóhoz. A Tandori utolsó, nagy kontribúcióját jelentő aforizmaírás ennek a végletes temporalitás-élménynek új és új, szükségképpen önisméltó, mert az eredeti megoldhatatlanság botrányát nem tagadó változatait állította elő szemünk láttára. Talán ebben az ontológiai libikóka-helyzetben, a beszéd, illetve az írás felismert és ritka következetességgel szóra bírt tranzakciójában kereshető és keresendő a (Tandori-mű mindenkori minimális modelljeként megjelenő) *kevés*hez és a (mű-szerkezet véglegesnek tűnő bizonyítékait mindjárt kétségbe is vonó) *sok*hoz való együttes ragaszkodásának oka.

„Egyre nem írok: / írok.” – írta Tandori még nem is oly régen a nem-írás írásának fáradt-fárasztó kényszerűségétől hajtva, egyben a pályakezdetől kikezddhetetlen hallgatás-imperatívusz mind pátosztalanabb képviselőjében, az örök-tárgy, a talizmánként dédelgetett időparadoxon újabb megoldásának egy módozataként. „Egyre nem vagyok: / vagyok” – folytatja a frissen 80 éves, bevallása szerint ideális korába, mert a „legszebb számhoz” érkezett szerző. Mert mit pillant meg Tandori a számjegy (80) számunkra közömbös alakzatában? Az őt öröktől izgató, igazgató „végtelen és semmi” ezúttal személyessé vált, személyét is érintő konfrontációját („Kétszer semmi = fél végtelen”). S hogy erre, e révbe érésre Tandori milyen régóta s milyen változatlan motivációval készült, elég csak visszaolvasnunk kicsit: „80 – lennél. Az oda-vissza szám...! / Az oda se, vissza se két irány!” (*Az oda se, vissza se két irány*, Nők Lapja, 1988, 47. szám)

E két irány egyike a nyelv minden lemaradással és legemberibb lemaradás-vággal szemben részvétlen transzgressziója, továbbhaladása önmaga lehetséges változataitól, az emléktelen lét víziója felé (mely Tandorinál a beszéd hérakleitoszi változás-törvényhez való alkalmazkodásában ölt/nem ölt testet). A másik irány pedig a semmi-ként azonosított vég soha nem tapasztalt/tapasztalható, de feledhetetlen nagytémája. Ha van mire emlékeznünk, ajánlja Tandori, annak egyedül érdemes tárgya a reménytelenül mindig elszalasztott, sosem várt, az ún. halál, vagyis az egyetlen érzékeinktől elhatárolt jelentés. „Őrzünk magunkban egy képet / a távozásról. / Mulandó földi kegy / egy ponttól elhatárol.” – állítja-alítja egy korai-mindenkori főművében (*Egy talált tárgy megtisztítása*), a líra pszeudodallamára hagyatkozó hirtelen összefoglalással, a később pontszerűvé vált ihlet forrását megjelölve a költő. Íme, a témák témája, a „tematizálatlan” igen korán műbe ékelt gondja/gondolata, mely Tandori kései pályaszakaszában egyedüli és alapvető művészet-

filozófiai kihívásként, értelmet adó viszonyításként, minden sallang nélkül, állandóan mint önmaga ideiglenes és feltételes alakja nyilvánul meg.

A halaszthatatlanság és halasztás dinamikáját versbe-prózába-írásba ültető – s ezzel folyamatosan minden megrögzítést, ökonómiát olykor sugalló, olykor elváró külső hatásnak ellenálló – Tandori-féle írásgyakorlat számára az utolsó szó a lemondás, lezárás és folytatás gazdag, kimeríthetetlen médiumát jelenti. (Ebből következik a másképpen, pl. tematikusan nem szükségképp tragikus hangoltságú Tandori-megszólalások esetén is megfigyelhető áttekintő gesztus, búcsúvevő szándék, zárlat-érzékenység.) Vagyis sosem kérdés, hogy „lesz-e utolsó írásom”. Hiszen egyrészt nyilvánvalóan lesz, kell lennie, minthogy mindegyik írás e vég ígéretének hordozója és lehetséges beteljesítője. Másrészt az örök-napirenden tartott, bár megválaszolásra alkalmatlan kérdés elhangzása is a befejezést elutasító „van tovább”-ot jelzi. A soha el nem érés zénóni paradoxonát magánhasználatú filozófiává alakító és erre hivatkozó Tandori-féle életmű-építés, mint a szakirodalom által máig nem igazán feltárt kompozíció, szintén e kérdésben rejlő dilemma újra-állításával válaszol minden utolsóságot firtató (ön)kérdésre. A „nincs közelebb, csak legközelebb” hipertudatosságának kísérlete, az immáron beigazolt nagyvállalkozás kudarcaként/sikereként a létezés betűinek állandó kihelyezésére koncentrált, a mindig (újra) adódó és idelátszódozó vég szavát kimondva, és egyben, megint, elodázva. A lehető legtermészetesebben élni és írni, míg e kettő, így, együtt, adatik. Állandóan megrendezni és életben tartani a nagy versenyt, a valamirevaló futamot: élet és irodalom, Akhilleusz és a teknős egymást köröző s így végeérhetetlen hajszáját. Figyelni, számolni, megfogadni, „ki vész, ki veszt.”

Vajon nem törvényszerű-e, hogy Tandori (egyik?) utolsó szava, mint mérvadó költői szó, az eldönt(het)etlenségnek, végső döntetlennek ezt a határhelyzetét állandósítja, karikírozza majd, tragikus kísérő fintorral? Utolsó könyve, a minden szempontból váratlan *Nincs beszédülés* (2018) zárlataként közzétett írásos üzenete, mely több értelemben is a búcsúvétel lehetőségét fontolgatja, a következő címet viseli: „A Búcsú utcai bejárat”. Ez a hagyományos tér-idő érzékünket véglegesen megzavaró formula, az „oda se, vissza se két irány”-ra emlékeztető ambivalens tér-állítás, igazi topográfiai paradoxon. Olyan nem-hely-re szól itt Tandori meghívása, amit az ezúttal „bejárat”-ként kínáló, valahová tehát reményeink szerint átvezető, de saját kívülsége képzetes bent-jét egyre eltakaró, azt megmutatni vagy ábrázolni képtelen ajtó motívuma érzékeltet. Elérkezvén a búcsúhoz, lépünk be a kijáraton! – szólhatna a túlságosan prózaira fordított irányadás. Mennyi minden üdvözlő minket ebben az eltávozott térben – folytathatjuk beszámolóinkat, mely e szokatlan és elhelyezhetetlen írói testamentum arccal és nevekkal teletömött, klausztrófó, mégis üresnek tetsző, szavaktól kihalt univerzumára reflektál.

A Tandori-filológia egykor elkészülő és nyilvánosságra hozandó ajánlata várhatóan az egyirányú – véletlenül sem „oda se, vissza se két irányba” mutató – időrend nevében és segítségével rendezi össze a rendkívüli pálya törekvéseit. Az életmű fel-

dolgozásának „reális”, követhető és követendő javaslata mellé azonban mindegyre odahelyezhetjük vagy odagondolhatjuk majd a soha-véget-nem-érés (vagy másként: örök-feleződés) jól ismert, Tandori-féle hiperlinkjeit, a visszafordulás otthonos „fű-kellékeit”, „bef”-jeit, „böff”-jeit, megunhatatlan „stb”-jét, etc.-jét, ...-ját. Most pedig, mikor Tandori egyik – *tényleg* – utolsó művét olvassuk, az eddig „tanultak” szellemében, figyelmezzünk a szöveget átjáró vég-kíváncsi és visszaigéző tudat itteni összjátékára, a „meg kéne halni”-ra ráfelelő, meglehet, kéretlen továbblendülés, folytatódás nem kiiktatható gesztusaira. Vagy arra, ahogyan a „Jaj, ne!” zárlat keletkezéssel szembeni kételyét, dühét megelőzi a valaha-volt, a költészet, a Tandori-líra pontos vadonába való visszalátogatás kitartott, lelkes és lelkesítő hangja, eufóriája. A fától, e versek végső cölöprendszerétől itt nagyon is látni az erdőt, az ide-elérkezés összes valaha-pontját (prózaversek, pontversek említett ihletéseit). Ugyanígy (?) vagy valahogy ekképpen kell majd mostantól mindig e véges, végzett betűk halmazán, a ránk maradt Tandori-„összes”-en is keresnünk és magasabb rendű olvasói elvárásainknak megfelelően megtalálnunk és alkalmaznunk a magát jelentő („megjelentő”) végtelen – ne feledjük! – sosem, most sem utolsó útmutatásait.

TANDORI DEZSŐ, A RÓLA KÉSZÜLT UTOLSÓ FÉNYKÉPFELVÉTELEK EGYIKÉN,
A TISZATÁJ SZERKESZTŐSÉGÉNEK TAGJAIVAL (2019. január 31.)